

<https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i06.024>

KIBERJINOYATLAR JINOYAT HUQUQIDA: ZAMONAVIY TAHDIDLAR VA ULARGA QARSHI KURASH USULLARI

Farg‘ona davlat universiteti Huquqshunoslik fakulteti o‘qituvchisi
M.M.Turdiqulov

Annotatsiya. Maqola zamonaviy jamiyatning eng dolzarb tahdidlaridan biri bo‘lgan kiberjinoyatchilikni tadqiq etishga bag‘ishlangan. Unda raqamli muhitdagi jinoyatlarning asosiy turlari, jumladan xakerlik hujumlari, kibern firibgarlik, shaxsiy ma‘lumotlarni o‘g‘irlash hamda zararli dasturiy ta‘minotlarni tarqatish masalalari tahlil qilingan. Rossiyada va xalqaro huquqda kiberjinoyatlarning jinoyat-huquqiy tartibga solish xususiyatlari ko‘rib chiqilgan. Kibermakondagi jinoyatchilikka qarshi kurashning asosiy muammolari, xususan jinoyatlarning transmilliy xususiyatga egaligi, jinoyatchilarni aniqlash murakkabligi hamda qonunchilik normalarining yetarli darajada mukammal emasligi aniqlangan. O‘tkazilgan tahlil asosida jinoyat qonunchiligini va kiberjinoyatchilikka qarshi kurash usullarini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Jumladan, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, tergov jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash hamda aholining raqamli savodxonligini oshirish taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: kiberjinoyatlar, jinoyat huquqi, raqamli xavfsizlik, xakerlik hujumlari, kibern firibgarlik, jinoiy javobgarlik, transmilliy jinoyatchilik.

Аннотация. Статья посвящена исследованию киберпреступности как одной из наиболее актуальных угроз современного общества. В ней проанализированы основные виды преступлений в цифровой среде, включая хакерские атаки, кибермошенничество, кражу персональных данных и распространение вредоносного программного обеспечения. Рассмотрены особенности уголовно-правового регулирования киберпреступлений в России и в международном праве. Выявлены основные проблемы противодействия преступности в киберпространстве, в частности транснациональный характер преступлений, сложность установления личности преступников и недостаточная совершенность правовых норм. На основе проведенного анализа разработаны рекомендации по совершенствованию уголовного законодательства и методов борьбы с киберпреступностью. В частности, предложены меры по укреплению международного сотрудничества, использованию современных технологий в процессе расследования, а также повышению уровня цифровой грамотности населения.

Ключевые слова: киберпреступления, уголовное право, цифровая безопасность, хакерские атаки, кибермошенничество, уголовная ответственность, транснациональная преступность.

Abstract. This article is devoted to the study of cybercrime as one of the most pressing threats to modern society. It analyzes the main types of crimes committed in the digital environment, including hacking attacks, cyber fraud, theft of personal data, and the distribution of malicious software. The article examines the specific features of the criminal law regulation of cybercrimes in Russia and under international law. The main challenges in combating cybercrime are identified, particularly the transnational nature of such offenses, the difficulty of identifying offenders, and the inadequacy of existing legal regulations. Based on the analysis conducted, recommendations have been developed for improving criminal legislation and enhancing methods of combating cybercrime. In particular, the article proposes strengthening international cooperation, applying modern technologies in criminal investigations, and improving the digital literacy of the population.

Keywords: cybercrime, criminal law, digital security, hacking attacks, cyber fraud, criminal liability, transnational crime.

1. Kirish (Introduction)

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi kiberjinoyatchilikning keskin o‘shishiga olib keldi va bu holat fuqarolar, tashkilotlar hamda davlat tuzilmalari xavfsizligiga tahdid solmoqda. Kiberjinoyatlar firibgarlik va ma’lumotlarni o‘g‘irlashdan tortib, xakerlik hujumlari hamda zararli dasturiy ta’minotni tarqatishgacha bo‘lgan keng ko‘lamdagi huquqbuzarliklarni o‘z ichiga oladi. Ushbu sohadagi zamonaviy tahdidlar samarali huquqiy tartibga solish mexanizmlari va xalqaro hamkorlikni talab etadi. Raqamli muhitdagi jinoyatlarni tartibga soluvchi jinoyat-huquqiy normalar mavjud bo‘lishiga qaramay, ularni qo‘llash kiberjinoyatchilikning transmilliy xususiyati, tergov va huquqbuzarlarni aniqlash murakkabligi bilan bog‘liq muammolarga duch kelmoqda.

Tadqiqotning maqsadi — kiberjinoyatlarni jinoyat-huquqiy tartibga solishning o‘ziga xos jihatlarini aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish hamda ularni hal etish yo‘llarini taklif etishdan iborat.

Tadqiqot obyekti — O‘zbekiston Respublikasida kiberjinoyatlarni tartibga soluvchi jinoyat-huquqiy normalar, shuningdek sud amaliyoti va raqamli jinoyatchilikka qarshi kurash mexanizmlaridir.

Tadqiqot vazifalari:

- kiberjinoyatlar tushunchasi va tasnifini aniqlash;
- O‘zbekiston Respublikasi va xalqaro jinoyat qonunchiligini kiberjinoyatchilik sohasi bo‘yicha o‘rganish;
- kibermakonda jinoyat sodir etishning zamonaviy usullarini tahlil qilish;

– kiberjinoyatchilikka qarshi kurashdagi huquqni qo‘llash amaliyoti muammolarini aniqlash;

– jinoyat qonunchiligi va kiberjinoyatlarga qarshi kurash mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

2. Metodologiya (Methods)

Tadqiqotning ilmiy yangiligi zamonaviy kiberjinoyatchilik tahdidlarini kompleks tahlil qilish hamda ularni O‘zbekiston jinoyat huquqida tartibga solishning yangi yondashuvlarini taklif etishda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati kiberjinoyatchilik va unga qarshi kurashning huquqni qo‘llash jihatlari bo‘yicha bilimlarni tizimlashtirishdan iborat bo‘lsa, amaliy ahamiyati O‘zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligini takomillashtirish hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot metodologiyasi normativ-huquqiy hujjatlar, sud amaliyoti tahlili, qiyosiy huquqshunoslik va raqamli muhitdagi jinoyatchilikka qarshi kurash mexanizmlarini o‘rganishga tizimli yondashuvni o‘z ichiga oladi.

Tarixiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, texnologiyalar rivojlanishi bilan kiberjinoyatchilik ham evolyutsiyalanib bormoqda va bu huquqiy normalar hamda xalqaro hamkorlik mexanizmlarining muntazam yangilanishini talab qiladi.

3. Natijalar (Results)

Kiberjinoyatlarning nazariy-huquqiy jihatlarini tavsiflaymiz.

Kiberjinoyatlar raqamli texnologiyalarning faol rivojlanishi bilan bog‘liq holda eng tez rivojlanayotgan jinoyat turlaridan biri hisoblanadi. Jinoyat huquqida kiberjinoyatlar deganda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda sodir etiladigan, raqamli muhit subyektlarining huquqlarini buzishga qaratilgan jinoiy qilmishlar tushuniladi. Ushbu hodisaga qarshi kurashishning asosiy murakkabligi uning transmilliy xususiyati, jinoyatchilarning anonimligi hamda huquqbuzarlarning yuqori texnologik ta‘minlanganligi bilan bog‘liq.

Xalqaro amaliyotda kiberjinoyatlar bir necha asosiy toifalarni o‘z ichiga oluvchi tasnif asosida baholanadi. Birinchi guruh — axborot tizimlari va tarmoqlariga qarshi qaratilgan jinoyatlar. Ularga ma‘lumotlardan ruxsatsiz foydalanish, xakerlik hujumlari, zararli dasturiy ta‘minotni joriy etish, kibershpijonaj hamda axborot tizimlari yaxlitligini buzish kiradi. Ikkinchi guruh — raqamli texnologiyalar yordamida sodir etiladigan jinoyatlar. Bular jumlasiga kiberm firibgarlik, shaxsiy ma‘lumotlarni o‘g‘irlash, noqonuniy moliyaviy operatsiyalar, kiberbulling va taqiqlangan kontentni tarqatish kiradi.

Xalqaro miqyosda kiberjinoyatchilikni huquqiy tartibga solish 2001-yildagi Kiberjinoyatchilik to‘g‘risidagi Budapesht konvensiyasi doirasida amalga oshiriladi. Mazkur konvensiya raqamli muhitdagi jinoyatlarga qarshi kurashning asosiy tamoyillarini belgilab beradi hamda bunday jinoyatlarni tergov qilishda davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik

mexanizmlarini nazarda tutadi. O‘zbekiston Respublikasida ham kiberjinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik Jinoyat kodeksining bir qator moddalarida belgilangan bo‘lib, ular kompyuter axborotidan noqonuniy foydalanish, uni o‘zgartirish, zararli dasturlarni tarqatish hamda raqamli ma’lumotlarning noqonuniy aylanishi bilan bog‘liq jinoyatlarni tartibga soladi. Shu bilan birga, O‘zbekiston qonunchiligi ham raqamli jinoyatchilikning yangi tahdidlariga moslashish va xalqaro hamkorlik samaradorligini oshirish bilan bog‘liq ayrim muammolarga duch kelmoqda.

Kiberjinoyatlarning o‘ziga xos jihati ularning maxsus tuzilishga egaligidadir, bu esa ularni aniqlash va tergov qilishni murakkablashtiradi. Ushbu jinoyatlarning asosiy belgilariga raqamli texnologiyalardan foydalanish, jinoyatchi shaxsini aniqlash murakkabligi, anonimlikning yuqori darajasi, jinoyatni masofadan turib sodir etish imkoniyati hamda jinoyat izlarini qayd etish qiyinligi kiradi. Bularning barchasi huquqni muhofaza qiluvchi organlardan yangi yondashuv va texnologiyalarni qo‘llashni talab qiladi. Jumladan, kiberrazvedka vositalari, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish hamda axborotni kriptografik himoya qilish usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, kiberjinoyatlarning nazariy-huquqiy jihatlari huquqiy tartibga solishni muntazam takomillashtirishni, yangi tergov usullarini ishlab chiqishni va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishni talab etadi. Hozirgi sharoitda raqamli jinoyatchilik axborot xavfsizligiga tahdid soluvchi asosiy omillardan biriga aylanib bormoqda, bu esa uning oldini olish va unga qarshi kurashishda kompleks yondashuvni talab qiladi.

Kiberjinoyatlarga qarshi kurashning quyidagi zamonaviy tahdidlari va qarshi chora-tadbirlari mavjud.

Zamonaviy kiberjinoyatchilik yuqori darajadagi uyushganlik, murakkab texnologik sxemalardan foydalanish hamda jinoyatlarni fosh etishdagi qiyinchiliklar bilan tavsiflanadi. So‘nggi yillarda davlat axborot tizimlari va bank muassasalariga qilingan hujumlar sonining ortishi, shuningdek internetdagi firibgarlik, zararli dasturiy ta‘minotni tarqatish va shaxsiy ma’lumotlarni o‘g‘irlash bilan bog‘liq jinoyatlar ko‘paygani kuzatilmoqda. Eng xavfli tendensiyalardan biri sifatida milliy xavfsizlikka tahdid soluvchi kiberterrorizmning rivojlanishi qayd etilmoqda.

Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning asosiy muammolari orasida bir nechta jihatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchidan, bu raqamli texnologiyalarning huquqiy tartibga solishdan tez sur‘atlarda rivojlanishidir. Jinoyat qonunchiligi ko‘pincha jinoyatlarning yangi shakllariga moslashishga ulgurmaydi, bu esa huquqni qo‘llash amaliyotida “bo‘shliqlar” yuzaga kelishiga olib keladi. Ikkinchidan, kiberjinoyatlarning anonim va transchegaraviy xususiyati ularni tergov qilishni murakkablashtiradi, chunki jinoyatchilar turli yurisdiksiyalarda bo‘lib, o‘z faoliyatini yashirishning murakkab usullaridan foydalanadi. Uchinchidan, kiberjinoyatchilar ijtimoiy muhandislik usullarini faol qo‘llaydi, bu esa an‘anaviy himoya choralari chetlab o‘tish va maxfiy ma’lumotlarga kirish imkonini beradi.

Kiberjinoyatlarga samarali qarshi kurashish kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish va joriy etishni talab qiladi. Eng muhim yo‘nalishlardan biri jinoyat qonunchiligini takomillashtirish bo‘lib, bunda raqamli muhitdagi dolzarb jinoyat turlarini qamrab oluvchi yangi normalarni kiritish muhim ahamiyatga ega. Masalan, zararli dasturlarni tarqatish, shaxsiy ma’lumotlardan noqonuniy foydalanish hamda kiberm firibgarlik uchun javobgarlikni kuchaytirish shular jumlasidandir.

Yana bir muhim jihat — kiberjinoyatlarni aniqlash va tergov qilish texnologiyalarini rivojlantirishdir. Zamonaviy raqamli kriminalistika usullari jinoyatchilarning tarmoqdagi faoliyatini kuzatish, shifrlangan ma’lumotlarni tahlil qilish hamda axborot tizimlariga noqonuniy aralashuv izlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu yo‘nalishda kibermakondagi jinoyatlarni tergov qilishga ixtisoslashgan huquqni muhofaza qiluvchi organlar, shuningdek kiberxavfsizlik vositalarini ishlab chiquvchi xususiy kompaniyalar muhim rol o‘ynaydi.

Bundan tashqari, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning eng muhim choralaridan biri xalqaro hamkorlik hisoblanadi. Globallashuv sharoitida jinoyatchilar anonim tarmoqlar va izlarni yashirish texnologiyalaridan foydalangan holda bir nechta davlat hududida faoliyat yuritishi mumkin. Bunday jinoyatlarga qarshi kurash samaradorligi turli mamlakatlar huquqni muhofaza qiluvchi organlarining o‘zaro hamkorligi, ma’lumot almashinuvi va kiberjinoyatchilik faoliyatini to‘xtatishga qaratilgan qo‘shma operatsiyalarga bevosita bog‘liqdir. Bu borada Budapesht konvensiyasi kabi xalqaro kelishuvlar, shuningdek raqamli xavfsizlik masalalari bilan shug‘ullanuvchi xalqaro tashkilotlar faoliyati alohida ahamiyatga ega.

4. Muhokama (Discussion)

Yana bir muhim yo‘nalish — aholining raqamli savodxonligini oshirishdir. Kiberjinoyatlarning katta qismi foydalanuvchilarning e’tiborsizligi yoki yetarli bilimga ega emasligi bilan bog‘liq bo‘lib, ular firibgarlarning qurboniga aylanadi, fishing hujumlariga duchor bo‘ladi yoki zararli dasturiy ta’minot tufayli o‘z ma’lumotlaridan ayriladi. Fuqarolarni kiberxavfsizlik asoslariga o‘rgatishga qaratilgan targ‘ibot va ta’lim dasturlari raqamli muhitdagi jinoyatlar sonini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Shunday qilib, kiberjinoyatchilik bilan bog‘liq zamonaviy tahdidlar qonunchilikni takomillashtirish, qarshi kurashning texnologik usullarini rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish hamda aholining xabardorligini oshirishni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Faqat tizimli choralar raqamli makonni samarali himoya qilish va kibertahdidlar bilan bog‘liq xavflarni minimallashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, kiberjinoyatchilik raqamli makon xavfsizligiga jiddiy tahdid soluvchi hodisa bo‘lib, jinoyat qonunchiligi tomonidan tezkor choralar ko‘rilishini talab etadi. Huquqiy normalar tahlili mavjud jinoyat-huquqiy tartibga solish mexanizmlari texnologiyalar rivojidan har doim ham ortda qolmasligini, bu esa jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish va tergov qilishda murakkabliklar tug‘dirishini ko‘rsatdi. Kiberjinoyatlarning o‘ziga xos jihati ularning

anonimligi, transchegaraviyligi va yuqori texnik murakkabligidadir. Bu esa ularni aniqlash va oldini olishda yangi yondashuvlarni talab qiladi.

Tadqiqotda belgilangan maqsad va vazifalar bajarildi. O‘tkazilgan tahlil kiberjinoyatlar tasnifini aniqlash, jinoyat-huquqiy tartibga solishdagi muammolarni ochib berish hamda ularni sodir etishning zamonaviy usullarini baholash imkonini berdi. Jinoyatlarning transmilliy xususiyati aybdor shaxslarni javobgarlikka tortishni murakkablashtiruvchi asosiy omillardan biri ekanligi aniqlandi. Shu munosabat bilan qonunchilikni uyg‘unlashtirish va tezkor ma’lumot almashishga asoslangan xalqaro hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi zamonaviy kiberjinoyatchilik tahdidlarini tizimlashtirish va ularning jinoyat huquqiga ta’sirini baholashda namoyon bo‘ladi. Mavjud huquqni qo‘llash amaliyotidagi kamchiliklar aniqlanib, bu qonunchilikka o‘zgartirishlar kiritish zarurligini ko‘rsatdi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati jinoyat-huquqiy normalarni takomillashtirish va raqamli muhitdagi jinoyatlarga qarshi kurash mexanizmlarini kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilganidadir. Jumladan, qonunchilikni yangi turdagi raqamli jinoyatlarga moslashtirish, raqamli kriminalistika vositalaridan foydalangan holda samarali tergov usullarini ishlab chiqish hamda ushbu sohada xalqaro hamkorlikni mustahkamlash taklif etildi.

Shunday qilib, kiberjinoyatchilik jinoyat huquqining eng murakkab va dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Unga qarshi samarali kurashish faqat qonunchilik, texnik va tashkiliy choralarni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv asosida, raqamli xavfsizlikni ta’minlash va axborot muhitidagi subyektlar huquqlarini himoya qilish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prostoserdov M. V. Iqtisodiy kiberjinoyatlar: jinoyat-huquqiy va kriminologik tavsifi. – Moskva: Yurlitinform, 2021. – 256 b.
2. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksi, 1996-yil 13-iyundagi 63-FZ-son (2024-yil 28-dekabrda tahriri bilan) // RF qonunchilik to‘plami. 1996. № 25. 2954-modda.
3. Kiberjinoyatchilik: huquqiy asoslar va inson huquqlari / BMTning Narkotiklar va jinoyatchilik bo‘yicha boshqarmasi. 2020. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/Cybercrime/Cybercrime_Module_3_Legal_Frameworks_and_Human_Rights_RU.pdf (murojaat qilingan sana: 08.02.2025).
4. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurash / Jahon banki. 2022. URL: https://cldp.doc.gov/sites/default/files/2022-09/Session%202.2_Keong-Min-Yoon_WorldBank_Cybercrime-Cybersecurity-Legal-Frameworks_RU.pdf (murojaat qilingan sana: 08.02.2025).
5. “Kiberjinoyat” tushunchasini Rossiya Federatsiyasi jinoyat qonunchiligiga kiritish zarurati to‘g‘risida // KiberLeninka. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-neobhodimosti->

vvedeniya-definititsii-kiberprestuplenie-v-ugolovnyy-zakon-rossiyskoy-federatsii (murojaat qilingan sana: 08.02.2025).

6. Rossiya Federatsiyasi jinoyat qonunchiligida kiberjinoyatlarni jinoyat-huquqiy tartibga solish holati // KiberLeninka. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-ugolovno-pravovogo-regulirovaniya-kiberprestupleniy-v-ugolovnom-zakonodatelstve-rossiyskoy-federatsii> (murojaat qilingan sana: 08.02.2025).

7. Kolieva A. E. Odil sudlovni amalga oshirish jarayonida yetkazilgan zararni davlat tomonidan qoplash muammolari // K. L. Xetagurov nomidagi Shimoliy Osetiya davlat universiteti axborotnomasi. – 2009. – № 1. – B. 93–98. EDN: KPOGXB